

Колокольчикова І.В. Розвиток садівництва в Херсонській області // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки), № 1 – 2 (33 - 34), с. 297 – 306 (0,5 д.а.) (Наукове фахове видання)

УДК: [631.14: 634 (477)]

*Колокольчикова І.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
Kolokolchikovairina@gmail.com*

РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. *Необхідність дослідження розвитку ринку садівництва в Херсонській області викликана мінливими умовами ринкової кон'юнктури та повільними темпами розвитку цієї галузі. Мета дослідження: визначення тенденцій розвитку галузі та ефективності роботи сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом продукції садівництва. Результати визначення загальних тенденцій розвитку, проблем галузі допоможуть сформуувати оптимальні підходи до маркетингової товарної та збутової політики галузі. Правильно визначені напрями розвитку сприятимуть концентрації та спеціалізації підприємств на промислове виробництво, підвищенню конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках.*

Ключові слова: *ринок, попит та пропозиція, продуктивність, інтенсивний розвиток, екстенсивний розвиток, кон'юнктура ринку, маркетингова товарна політика, товарна група, рентабельність виробництва.*

L11

*I.V. Kolokolchikova,
PhD degree, Associate Professor of Marketing Department
Tavria State Agrotechnological University
ya.ki77@yandex.ua*

THE DEVELOPMENT OF FRUIT GROWING IN THE KHERSON REGION

Setting objectives. *The necessity of studying the development of market gardening in the Kherson region, caused by changing conditions in the market situation and the slow pace of development of the industry. The definition of the General trend of development will help to establish the optimal approaches to marketing of commodity and marketing policy, improving concentration and specialization of enterprises, improve the competitiveness of products in domestic and world markets. The production of fruits occupies a leading position among the regions of the South of Ukraine. Marketing problems are research fruit market in Kherson oblast. The purpose of the study: the study of problems, trends of development, finding solutions to improve the efficiency of the industry.*

Objectives of the study: *to assess the state of development of the industry of fruit growing in dynamics in recent years and to explore directions of development of the product portfolio of the companies; to identify positive and negative trends, industry challenges. Data analysis statistical reporting.*

Research results.. *In Ukraine, fruits and berries are one of the major crops, raw materials for enterprises and processing. Kherson region is a leader in the production of fruit and berries among other regions of Southern Ukraine. The area has favorable climatic conditions and economic potential for development of horticulture.*

Volumes of production of fruit products. This is due to the increasing yields of perennial plantings. Increase quality, increase profits and profitability. The reasons for this condition is the extensive way of business, industrial methods of production of fruits and berries. It is therefore necessary to strengthen the position of enterprises on the market, have government support.

Conclusions. *The research results will be successfully used by companies specializing in the production of fruits and berries. This will provide an opportunity to increase the gross fees, the introduction of intensive production methods, increase the market segment, deliver effective sales and product strategy.*

Key words: *market, demand and supply, productivity, rapid development, extensive development, market conditions, marketing product policy, product group profitability.*

Постановка проблеми. Херсонщина – це щедрий край, який славиться, як виробник зерна, кукурудзи, рису, соняшнику, так і овочами, фруктами та виноградом. Природно – кліматичні умови дозволять сільськогосподарським виробникам мати суттєві переваги у виробництві продукції садівництва, так як цей регіон є одним з чотирьох Південних областей, які мають великий потенціал. Однак аналіз місткості ринку показує, що можливості підприємств використовуються не в повній мірі та більшість підприємств не серйозно ставиться до промислових підходів розвитку садівництва. Тому питання оцінки розвитку галузі в Херсонській області, виявлення сталих тенденцій та позитивних зрушень на сьогодні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток і функціонування галузі садівництва висвітлені в працях відомих учених-економістів: О.М. Шестопаля [3], Н.В.Кондратенко, Л.О.Барабаш, О.Ю. Єрмакова, В.А. Рульєва [3], Л.М. Шевчук [5] та інших. Більш глибоке дослідження промислового виробництва плодів та ягід саме на Півдні України досліджувались у працях В.А. Рульєва, Д.Г. Легези, Т.А. Маркіної. Аналізом ринку плодів Херсонщини займаються такі науковці як Л.М. Галат [1], Н.П. Новак [4] та інш. Однак, поряд з відносно немалими обсягами виробництва більша частина сільськогосподарських підприємств малого сектору (господарств населення) зовсім не застосовує промислові підходи до виробництва плодів, не маючи при цьому ані досвіду ані фінансових можливостей. Ці проблеми галузі постійно зростають і мають регіональний аспект. Саме тому оцінка стану розвитку та пошук шляхів підвищення ефективності садівництва регіону потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Лідерами по виробництву продукції садівництва довгі роки були підприємства Запорізької, Херсонської, Одеської та Миколаївської областей. Однак зараз ці позицію займають інші області, які мають менший потенціал але більш професійні підходи до ведення промислового садівництва. Херсонська область забезпечує виробництво

практично усіх видів зерняткової та кісточкової продукції, а також експортує плоди [5].

Метою дослідження регіонального ринку продукції садівництва є визначення тенденцій розвитку виробництва, оцінка продуктивності та рентабельності, визначення позитивних зрушень галузі, оцінка місця та ролі державної підтримки.

Основними задачами дослідження є: аналіз виробництва плодів по підприємствам усіх категорій Півдня та України в цілому, оцінка природно – економічного потенціалу аграрного сектору Херсонської області, аналіз обсягів виробництва та структури товарної продукції галузі садівництва, оцінка рівня рентабельності виробництва плодів в південних областях України, визначення загальних напрямів покращання стану галузі та представлення її на внутрішньому ринку, виділення ролі державної підтримки як складової успішного промислового ведення бізнесу.

Для одержання інформації проведено аналіз правових, законодавчих актів та статистичної звітності з розвитку садівництва в Україні та Херсонській області.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські підприємства Півдня України мають сприятливі кліматичні та економічні умови для успішного здійснення виробничо – збутової діяльності в галузі садівництва.

Показники, які характеризують масштаби виробництва змінюються повільно. Якщо проаналізувати площі насаджень, обсяги виробництва та урожайність в плодоносному віці за останні 2 роки, можна відмітити наступне (табл.1) [9].

Таблиця 1

Виробництво плодів по підприємствам усіх категорій Півдня та України в цілому за 2015 – 2016р.р.

Регіон	Площа насаджень у плодоносному віці, тис.га		Обсяг виробництва із загальної площі насаджень, тис.т		Урожайність, ц з 1 га насаджень у плодоносному віці	
	2016	2016 у % до 2015	2016	2016 у % до 2015	2016	2016 у % до 2015
Україна	196,7	95,5	2007,3	93,2	101,9	97,5

Запорізька	4,2	97,7	10,9	84,7	26,7	89,9
Миколаївська	2,4	92,3	8,4	82,0	36,8	92,5
Одеська	2,7	103,8	6,5	102,9	23,7	97,5
Херсонська	2,9	96,7	27,4	108,7	93,2	112,4

**Джерело [9]*

Представлені показники таблиці 1 показують, що в цілому по Україні площа насаджень у плодоносному віці становила 196,7тис.га, що складає 95,5% від попереднього показника 2015р. Аналогічна ситуація спостерігається і з показником обсягів виробництва плодів та ягід. Із загальної площі насаджень – скорочення показника становило 6,8%. Основна причина такого стану є зниження урожайності до 101,9ц/га.

Якщо розглянути ці показники по областях Півдня України, то бачимо, що така ж сама тенденція спостерігається по Запорізькій та Миколаївській областях. Обсяги виробництва продукції садівництва скоротились відповідно на 15,3% та 18%. Це відбулося як за рахунок скорочення площ насаджень, так і за рахунок зниження продуктивності.

Інші області, а саме Одеська та Херсонська мають позитивні зрушення, тобто збільшення обсягів виробництва продукції. Так, по Одеській області спостерігається ріст виробництва на 2,9% за рахунок збільшення площ насаджень на 3,8%. По Херсонській області масштаби виробництва вирости на 8,7%, але за рахунок збільшення урожайності в плодоносному віці на 12,4%. Таким чином можна сказати, що ці дві області мають кращі результати, однак Одеська область досягла цього за рахунок екстенсивного шляху, а Херсонська – інтенсивного шляху ведення бізнесу.

Херсонська область розташована в басейні нижньої течії р. Дніпро в межах Причорноморської низовини. Область межує на сході із Запорізькою, на північному заході - з Миколаївською, на півночі - з Дніпропетровською областями, на півдні по Сивашу та Перекопському перешийку - з Автономною Республікою Крим [8, с.7].

В агропромисловому комплексі області діє 293 економічно активних сільськогосподарських підприємств. Функціонують 15 агроторгових домів, активізована біржова торгівля. Торгівельні операції здійснюються на 48

оптово-плодоовочевих та продовольчих ринках. Крім цього, сільськогосподарським товаровиробникам і особистим підсобним господарствам населення надають різноманітні послуги 45 обслуговуючих кооперативів, 410 ветеринарних пунктів та аптек, 277 пунктів штучного осіменіння, активно працюють 594 заготівельних пунктів сільгосппродукції, у тому числі по заготівлі молока 526. У 2014р. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2013р. становив 105,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 110,4%, у господарствах населення – 100,9%. Потенціал області великий, так на початок 2015р., за даними Головного управління земельних ресурсів, земельний фонд області складав 2846,1 тис.га [8, с. 6-11].

Однією зі складових успішного ведення бізнесу в галузі садівництва є наявність багаторічних насаджень, їх якісний та кількісний склад. Тобто, виробництво продукції садівництва в значній мірі залежить від розмірів багаторічних насаджень. Розглянемо структуру сільськогосподарських угідь Херсонської області за період 2013 – 2015р.р. та встановимо тенденцію змін (табл.2) [8].

Таблиця 2

**Структура сільськогосподарських угідь Херсонської області
станом на початок 2013 -2015р.р.**

Категорія земель	2013		2014		2015	
	усього, тис.га	% в структурі угідь	усього, тис.га	% в структурі рі угідь	усього, тис.га	% в структурі і угідь
Сільськогосподарські угіддя, в т.ч.	1968,4	100,0	2031,7	100,0	1969	100,0
рілля	1776,6	90,2	1776,8	87,4	1777,9	90,3
багаторічні насадження	26,3	1,3	26,2	1,3	26,0	1,3
сіножаті	10,6	0,5	10,6	0,5	10,6	0,5
пасовища	154,9	8,0	154,8	10,8	154,5	7,9

**Джерело [8]*

Структура сільськогосподарських угідь Херсонщини, яка представлена в таблиці 2 показує, що на протязі 2013 – 2015р.р. в структурі переважають сільськогосподарські угіддя. Так, станом на початок 2015р. їх розмір становив 1777,9ти.га та 90,3%. За дослідний період площа під багаторічними

насадженнями практично не змінилась і у звітному році становила 26,0тис.га, що складає в структурі 1,3%. За цей період зменшення становило лише 0,3тис.га (рис.1).

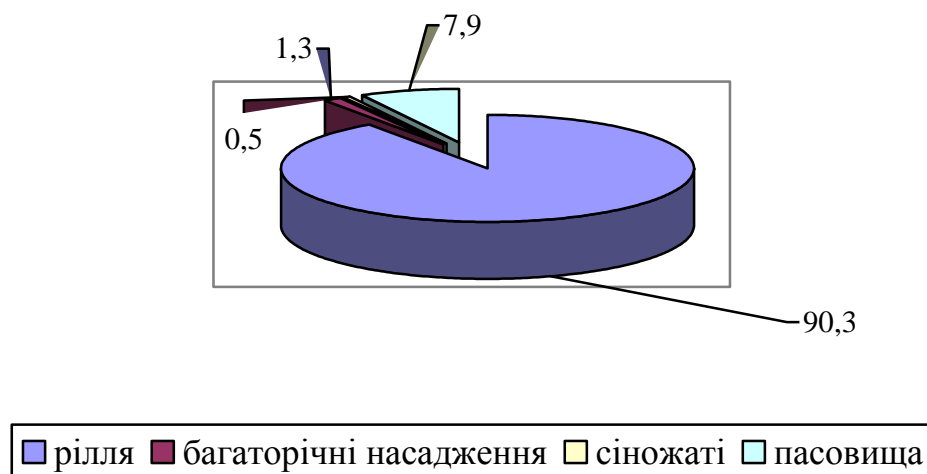

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Херсонській області станом на початок 2015р.

Джерело: [8]

Масштаби виробництва продукції можна оцінити через показники виробництва, на які впливає як розміри насаджень так і урожайність плодово – ягідних культур (табл.3) [7].

Таблиця 3

Виробництво плодово - ягідної продукції Херсонської області в динаміці за 2010 – 2015р.р.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010, %
Площа плодово-ягідних насаджень у плодоносному віці, тис.га	7,9	8,2	7,9	7,9	7,8	7,6	96,2
Виробництво плодів та ягід, тис.т	58,8	87,2	80,0	82,1	75,2	64,7	110,03
Урожайність плодово-ягідних насаджень, ц/га	74,5	106,9	101,1	103,5	96,6	85,2	114,4

*Джерело [7]

З даних таблиці 3 видно, що за період з 2010 по 2015р.р. площі плодово - ягідних насаджень у плодоносному віці скоротились лише на 3,8%, і становили у 2015р. - 7,6тис.грн. При цьому збільшення виробництва продукції галузі садівництва на 10,03% відбулося за рахунок збільшення продуктивності садів, тобто урожайність виросла на 14,4%. Найбільшими показники урожайності плодово – ягідних насаджень були у 2011 – 2013р.р., відповідно 106,9ц/га, 101,1ц/га та 103,5ц/га. У 2015р. валове виробництво продукції галузі становило 64,7тис.т при середньому рівні урожайності у 85,2ц/га.

Більша частина обсягів виробництва плодів виробляється господарствами населення. Як зазначає Галат Л.М. «господарства населення активно нарощують виробництво плодів, ягід через завезення з-за кордону та вирощування нових високопродуктивних сортів...» [1, с.23]

Товарне пропонування продукції галузі садівництва у сільськогосподарських підприємствах усіх категорій Херсонщини розглянемо наступним (табл. 4, рис.2) [7].

Таблиця 4

Динаміка виробництво зерняткових та кісточкових культур в Херсонській області за період 2010 – 2015р.р.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010, %
Зерняткових насаджень у плодоносному віці							
Площа, тис.га	2,5	2,7	2,6	2,5	2,6	2,6	104,0
Виробництво, тис.т	35,5	31,7	48,1	41,5	39,9	36,9	103,9
Урожайність, ц/га	139,8	117,6	187,6	163,6	155,2	141,7	101,3
Кісточкових насаджень у плодоносному віці							
Площа, тис.га	4,6	4,6	4,4	4,5	4,3	4,0	86,9
Виробництво, тис.т	19,1	51,4	27,8	36,3	30,3	22,6	118,3
Урожайність, ц/га	41,9	110,6	62,7	81,4	70,2	56,0	133,6

**Джерело [7]*

З даних таблиці 4 видно, що сільськогосподарські підприємства Херсонської області займаються виробництвом зерняткових та кісточкових культур. В динаміці за останні 6 років виробництво зерняткових культур

збільшилось на 3,9% і становило у 2015р. 36,9тис.т. На це вплинуло як збільшення площ насаджень на 4,0% так і збільшення урожайності плодів на 1,3%.

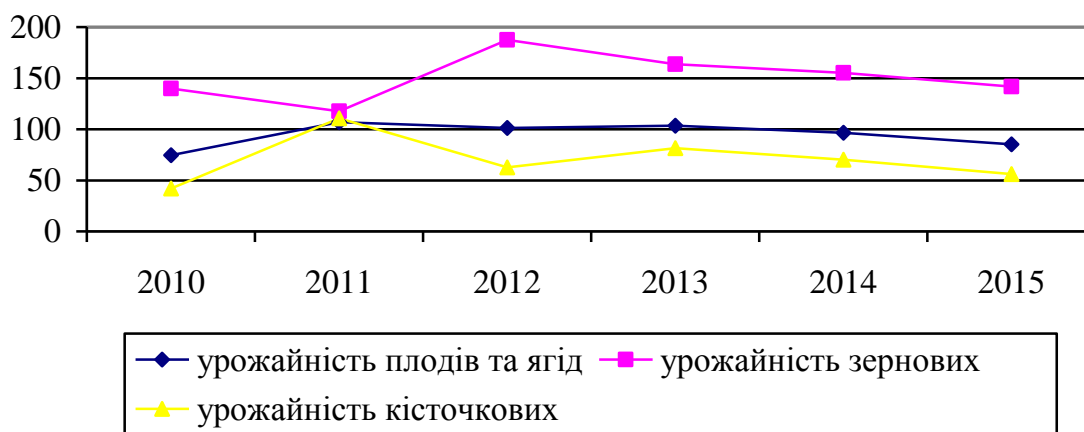

Рис. 2 – Динаміка виробництва зерняткових та кісточкових у Херсонській області за період 2010 – 2015р.

Джерело: [7]

По кісточковим культурам також спостерігається тенденція росту обсягів виробництва на 18,3%, і ці темпи більш інтенсивні, ніж по зернятковим. Станом на 2015р. виробництво кісточкової продукції становило 22,6тис.т. Такі результати були досягнуті підприємствами тільки за рахунок підвищення урожайності кісточкових на 33,6%, якщо порівнювати з 2010р. Хоча найбільші показники спостерігалися у 2011р. – 110,6ц/га та у 2013р. – 81,4ц/га. Площі плодових насаджень навпаки скоротились до 4,0тис.га, тобто на 13,1%.

Рентабельність як показник ефективності роботи підприємств об'єктивно показує успішність розвитку галузі. Проаналізуємо рівень рентабельності (збитковості) плодів в цілому по Україні та в розрізі категорій підприємств станом на 2015р. (табл. 5) [6].

Таблиця 5

Рівень рентабельності (збитковості) плодів за категоріями підприємств за 2015рік

у відсотках

Продукція	Сільськогосп	У тому числі
-----------	--------------	--------------

	одарські підприємства	господарські товариства	Приватні	Кооперативи	інші недержавні	державні
Плоди	52,6	50,7	85,1	-118,5	42,4	-6,2
Виноград	102,4	64,9	89,7	8,6	300,5	-4,0

**Джерело [6]*

З даних таблиці 5 видно, що станом на 2015р. в цілому по сільськогосподарських підприємства України плоди мали рентабельність 52,6%, по винограду цей показник становив 102,4%. В розрізі сільськогосподарських підприємств найбільш рентабельним було виробництво плодів у приватних підприємства та у господарських товариствах, показники становили відповідно 85,1% та 50,7%. Найбільш збитковими були кооперативи – рівень збитковості 118,5%.

По винограду найкращі показники відмічено в недержавних підприємствах – 300,5% рентабельності.

В розрізі сільськогосподарських підприємств Півдня України, які займаються виробництвом і реалізацією плодів та ягід відмічена наступна тенденція (табл. 6, рис. 3) [6].

Таблиця 6

Рівень рентабельності (збитковості) виробництва плодів та винограду за регіонами України у 2015 рік

у відсотках

Регіон	Плоди	Виноград
Україна	52,6	102,4
Запорізька	25,4	-12,0
Миколаївська	13,6	192,7
Одеська	28,3	36,6
Херсонська	32,0	251,6

**Джерело [6]*

Як бачимо з даних таблиці 6 виробництво плодів є рентабельним. В цілому по Україні рівень рентабельності за 2015р. становить 52,6%. Якщо порівнювати цей показник з іншими регіонами, то видно, що всі показники значно нижчі. Так найбільш високим є показник рентабельності у

Херсонській області – 32,0%, найнижчий – у Миколаївській – 13,6% відповідно (рис.3).

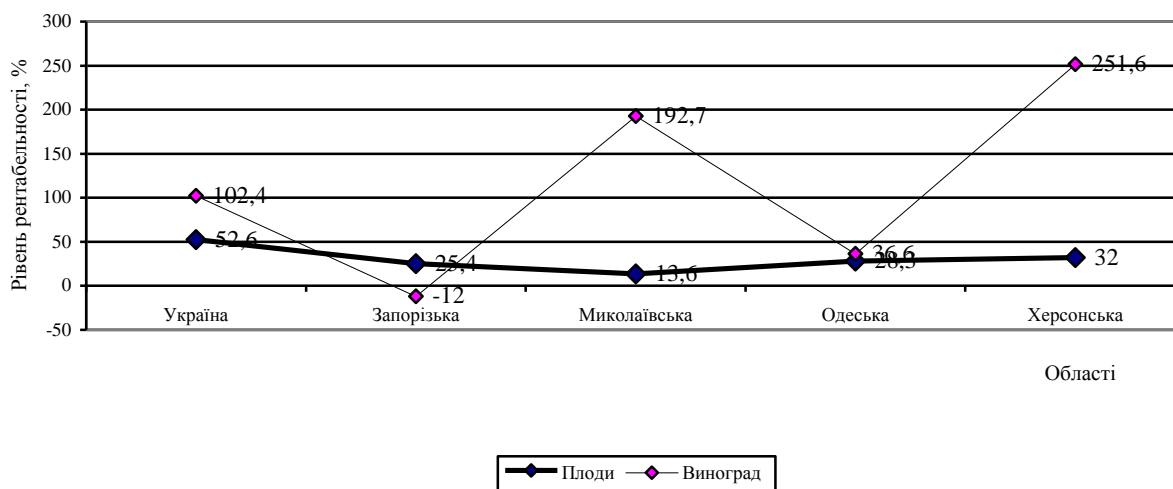

Рис. 3. - Рівень рентабельності виробництва плодів та винограду в цілому по Україні та на Півдні, станом на 2015р.

*Джерело: [6]

Позитивні тенденції, що відбуваються на ринку плодів Херсонської області – це є результат не тільки роботи сільськогосподарських підприємств, які мають відповідну спеціалізацію, а й співпраця з державними органами, фондами, Програмами розвитку, Проектами. І, вирішення ще багатьох проблем, які є в галузі, неможливе без державної підтримки. Так, за словами Новак Н.П.: «До основних проблем розвитку промислового садівництва, вирішення яких повинне спиратися у т.ч. на державну підтримку, належать наступні: розширення площ під сучасними сортами плодово-ягідних насаджень, плоди яких характеризуються високою урожайністю та високими споживчими якостями; вдосконалення спеціалізації садівництва у відповідності з розміщенням у тих або інших агрокліматичних зонах, у т.ч. з метою створення «маркетингових конвеєрів» виробництва продукції. Їх сутність передбачає виробництво ранньої продукції на півдні країни та пізньостиглої – на півночі з метою рівномірного забезпечення свіжими плодами та ягодами споживчого ринку протягом року; впровадження сучасних, інноваційних технологій виробництва, зберігання та

переробки продукції; розвиток крапельного зрошення та його державна підтримка у південних регіонах країни; державна стандартизація якості продукції промислового садівництва; державна підтримка вітчизняної селекції у садівництві; протекціоністська політика щодо збільшення присутності вітчизняних товаровиробників на вітчизняному споживчому ринку та активізації зовнішньоекономічної їх діяльності [4].

Висновок. Аналіз показників виробництва продукції садівництва показав, що серед областей Півдня України Херсонська область наряду з Одеської має більші показники виробництва плодів та ягід на 8,7% відносно 2015р. Це відбувається за рахунок збільшення урожайності, що в своє чергу свідчить про екстенсивний шлях розвитку галузі. Херсонська область має сприятливі природно – кліматичні умови щодо розвитку садівництва, має відповідну ринкову кон'юнктуру. Виробництво плодів в регіоні збільшується, ростуть обсяги збору зерняткових та кісточкових. В основному на обсяги виробництва впливає підвищення продуктивності насаджень в плодоносному віці. За рівнем рентабельності у 2015 році Херсонська область має найвищий показник, підкреслюючи тим самим позитивні зрушення в галузі. І при ефективній роботі сільськогосподарських підприємств в розрізі товарної та збутової політики, а також за державної підтримки, можна досягти ще більше позитивних зрушень.

Список літератури:

1. Галат Л.М. Тенденції розвитку плодівництва та виноградарства у Херсонській області / Л.М. Галат / Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. Збірник тез Всеукраїнської науково – практичної конференції. Херсон, 2015, с.21 – 25 <https://docviewer.yandex.ua/view>
2. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. - К.: СПД "Жителев С.І.", 2008. - 76 с.
3. Економіка та організація промислового садівництва України: монографія / [Шестопаль О.М., Рульєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. О.М.Шестопалья. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
4. Новак Л.П. Державне регулювання та підтримка галузі промислового садівництва/ Л.П. Новак / [Електронний ресурс / Режим доступу до док.:<http://nauka.kushnir.mk.ua/>
5. Основи формування споживчого комплексу плодів ягідних культур в Україні: [монографія] / Л. М. Шевчук. - К.: Логос, 2015. - 227 с; іл.: 55 рис., 71 табл.
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік. Статистичний бюлетень. [Електронний ресурс / Режим доступу до док.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року за 2016 рік[електронний ресурс / режим доступу до док.: www.ukrstat.gov.ua

8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2014 році. Джерело: http://ecology.ks.ua/files/Regionalna-Dopovid_2014.pdf
9. Рослинництво України 2015. Статистичний збірник. [Електронний ресурс / Режим доступу до док.: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat>
10. Україна у цифрах 2015. Статистичний збірник. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://istmat.info/files/uploads/53010/ukraina_v_cifrah
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php>
12. Global production of fruit by variety 2014. The Statistics Portal. <https://www.statista.com/statistics/264001/worldwide-production-of-fruit-by-variety/>
13. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
14. Nguyen Quoc Hung. Overview of fruit production, marketing, and research and development system in Vietnam. <http://www.agnet.org/library.php>
15. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. https://www.cbi.eu/sites/default/files/market_information/researches/trade-statistics-europe-fresh-fruit-vegetables-2015.pdf

References

1. Galat L.M. Tendencii rozvitku plodivnictva ta vinogradarstva u Hersons'kij oblasti / L.M. Galat / Strategiya pidvishchennya effektivnosti ta konkurentospromozhnosti agrarnogo sektoru ekonomiki. Zbirnik tez Vseukraïns'koï naukovo – praktichnoï konferencii. Herson, 2015, s.21 – 25 <https://docviewer.yandex.ua/view>
2. Galuzeva programa rozvitku sadivnictva Ukraïni na period do 2025 roku. - K.: SPD "ZHitelev S.I.", 2008. - 76 s.
3. Ekonomika ta organizaciya promislavogo sadivnictva Ukraïni: monografiya / [SHestopal' O.M., Rul'ev V.A., Kondratenko P.V. ta in.]; za red. O.M.SHestopalya. – K.: NNC IAE, 2010. – 334 s.
4. Novak L.P. Derzhavne rehuliuвання ta pidtrymka haluzi promislavoho sadivnytstva/ L.P. Novak / [Elektronnyi resurs / Rezhym dostupu do dok.:<http://nauka.kushnir.mk.ua/>
5. Osnovi formuvannya spozhivchogo kompleksu plodiv yagidnih kul'tur v Ukraïni: [monografiya] / L. M. SHEvchuk. - K.: Logos, 2015. - 227 s; il.: 55 ris., 71 tabl.
6. Osnovni ekonomichni pokazniki virobництва produkcii sil'skogo gospodarstva v sil'skogospodars'kih pidpriemstvah za 2015 rik. Statistichnij byuleten'. [Elektronnij resurs / Rezhim dostupu do dok.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Produkciya sil'skogo gospodarstva u postijnih cinah 2010 roku za 2016 rik[elektronnij resurs / rezhim dostupu do dok.: www.ukrstat.gov.ua
8. Regional'na dopovid' pro stan navkolishn'ogo prirodnogo seredovishcha u Hersons'kij oblasti u 2014 roci. Dzherelo: http://ecology.ks.ua/files/Regionalna-Dopovid_2014.pdf
9. Roslinnictvo Ukraïni 2015. Statistichnij zbirnik. [Elektronnij resurs / Rezhim dostupu do dok.: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat>
10. Ukraina u cifrah 2015. Statistichnij zbirnik. [Elektronnij resurs] / Rezhim dostupu do dok.: http://istmat.info/files/uploads/53010/ukraina_v_cifrah
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php>
12. Global production of fruit by variety 2014. The Statistics Portal. <https://www.statista.com/statistics/264001/worldwide-production-of-fruit-by-variety/>
13. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
14. Nguyen Quoc Hung. Overview of fruit production, marketing, and research and development system in Vietnam. <http://www.agnet.org/library.php>
15. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. https://www.cbi.eu/sites/default/files/market_information/researches/trade-statistics-europe-fresh-fruit-vegetables-2015.pdf